

Edirne, İstanbul) görevli müderrislere işaret eden “iç-il müderrisleri” tabirini, sadece bu üç başşehrin adlarıyla değil bunların Osmanlı coğrafyasındaki mekânlarıyla da ilişkilendirmek gerekir.

Osmanlı döneminde il kelimesi il yazıcısı, il defteri, il erleri, il kethüdâlığı gibi tabirlerde de kullanılmaktaydı. Bunlardan mübâşir, muharrir, vilâyet kâtibi gibi adlarla da bilinen il yazıcısı devlet adına her türlü gelir kaynağının tesbiti ve bunun tevzii işine, yani vilâyetin veya bölgenin tahririne memur olan kimsedir. İl defteri il yazıcısı tarafından vilâyet yahut bölgeyle ilgili tutulan defterdir. İl erleri iç karışıklıklar sırasında güvenliği sağlamak amacıyla oluşturulan yerel milis kuvvetleridir. İl kethüdâlığı ise şehir veya kasabalarda çeşitli görevlere bağlı kethüdâlardan daha üst seviyede olan kimselerdir.

İl kelimesinin kökü Orhon yazıtlarındaki “ilig / illig”dir. “Ülkesi, yurdu olan, devletli = hükümdar” anlamına gelen kelime Mani dini mensuplarınca kağan yerine kullanılır. *Kutadgu Bilig*'de de “hükümdar” anlamında sık sık geçer. Karahanlılar'da sultanların çoğu bu unvanı da kullanmıştır. Unvanın *Kutadgu Bilig*'de yaygın biçimde geçmesi, ancak aynı yüzyılda kaleme alınan *Divânü lugâti't-Türk*'te hiç yer almaması Yûsuf Has Hâcib'in Manici veya Burkanlı Uygur kültürüne yakınlığı ile açıklanmaktadır (Tekin, XVI/95 [1996], s. 16). İlig / İllig, Uygur bölgesinde muhtemelen iştikakının müphemliği, bulanıklığı, suniliği ve yeniliğinden ötürü anlaşılarmış, mânasını daha da kuvvetlendirmek için arkasına bir de “kan” (han) kelimesi eklenerek “ilig+beg>ilbeg~ilbey” oluşumuna benzer bir şekilde “ilig+kan>ilhan” unvanı ortaya çıkmıştır. İlig kelimesi, Moğollar'la birlikte İslâm muhitinin eserlerinde ve bilhassa Farsça kaynaklarda Moğol yöneticilerinin unvanı şeklinde “ilhan” olarak görünmesine rağmen Türkiye Türkçesi'nde kelimeye rastlanmamaktadır. Ancak il kökünün temel mânası olan “barış”tan hareketle Türkiye Türkçesi'nde “illik” kelimesi türetilmiştir. İllik “barış” anlamından başka “dârüİslâm” ve “beylik mal” anlamlarına da gelir. Osmanlılar'ın hıristiyan dünyası ile sık sık karşı karşıya gelmesi il illiği, illik, illik düşman, illik esirler, illik kâfirler, illik reâyâ ve illik yağı gibi sözlerin oluşmasına ve bunların tarihî kaynaklarla belgelerde yer almasına vesile olmuştur. İlin barış mânası hususi terkip ve iştikaklarda da görülür. Eski Türkçe'de “teşkilâtlanmak, devlet kurmak”

mânasına gelen “illemek” Anadolu'da yerleşmek ve yurt kurmak için kullanılır. “İllenmek, illeşmek” ise “hükmetmek, idare etmek” ve “barışmak” anlamındadır. Türkçe metinlerde il / el kelimesinin “kün” ile (halk, kavim) birlikte kullanıldığı da görülür: “El-kün” = “el-gün”. Buradan il~el: “yabancı”, il âlem > el âlem ve el kıızı ortaya çıkmıştır. Türkiye Cumhuriyeti döneminde vilâyete il ve kazaya ilçe adları verilmiştir. Türkiye Türkçesi'nde giderek anlam daralmasına uğrayan il kelimesinin Cumhuriyet devrinde idarî birimlere ad olarak verilmesi kelimenin kavram olarak Türkiye Türkçesi'ndeki sürekliliğinin bir göstergesi olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Kaşgarlı Mahmud, *Divânü Lugâti't-Türk: Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin* (haz. Ahmet Bican Ercilasun – Ziya Akkoyunlu), Ankara 2014, s. 20, 23, 52, 87, 98-99, 103, 152, 235-236, 240, 302, 356, 398, 443, 448-449; S. F. Akobirov, *Ozbekça-Rusça Lugat*, Moskva 1959, s. 553; Doerfer, *TMEN*, II, 194-201; K. K. Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy Slovar*, Moskva 1965, s. 946; V. M. Nadeyayev v.dğr., *Drevneturkskiy Slovar*, Leningrad 1969, s. 168; E. V. Sevortyan, *Etimologičeskiy Slovar Turkskih Yazıtkov*, Moskva 1974, s. 339-342; İ. Abdüvaliyev v.dğr., *Kirgiz Tilinin Sözdüğü*, Bişkek 2010, s. 1420; Yûsuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig* (haz. Mustafa Kaçalın), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10716.yusuf-hashacibkutadgubilig-mustafakacalin.pdf>? (24.11.2014); *Hicri 835 Tarihli Sûret-i Defteri Sancak-ı Arvanid* (nşr. Halil İnalçık), Ankara 1954, bk. yer adları indeksi; *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler* (nşr. Osman Turan), Ankara 1954, bk. İndeks; Tursun Bey, *Tarih-i Ebû'l-Feth* (nşr. Mertol Tulum), İstanbul 1977, bk. Dizin; *İl. Bâyezid Dönemine Ait 906 /1501 Tarihli Ahkâm Defteri* (nşr. İlhan Şahin – Feridun Emecen), İstanbul 1994, s. 77, 570, 592; Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1993, s. 85, not 91; Talât Tekin, *Orhon Yazıtları*, Ankara 2010, s. 20, 22, 24, 25, 26, 28, 30, 32, 34, 35, 37, 46, 50, 52, 56, 58, 60, 65, 66; Nurdin Useev, *Enisey Cazma Estelikleri I Leksikası cana Tekstler*, Bişkek 2011, s. 77, 98-99, 242, 266, 333, 432, 452, 461-464, 605-606; Ahmet Caferoğlu, “Tukyu ve Uygurlarda Han Unvanları”, *THİT*, I (1931), s. 105-119; Osman Turan, “İlig Unvanı Hakkında”, *TM*, VII-VIII (1942), s. 191-199; Şinasi Tekin, “İl Kelimesi ve İştikaklarının Hikâyesi”, *TT*, XVI/95 (1996), s. 14-18; “İl”, *EP* (İng.), III, 1092.

İLHAN ŞAHİN

İLHAN, Attila

(1925-2005)

Cumhuriyet devri şair,
romancı ve yazarı.

15 Haziran 1925'te Menemen'de doğdu. Büyükbabası Mehmed Hamdi Efendi çeşitli Anadolu kasabalarında kadılık yapmış, babası Muharrem Bedrettin Bey ise



Attila İlhan

İzmir vali muavinliği görevinde bulunmuştur. İzmir'de başladığı öğrenimini katıldığı bazı olaylar sebebiyle İstanbul'da Işık Lisesi'nde tamamlayabildi (1946). Bir süre İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne devam ettiyse de ikinci sınıfta iken Paris'e gidince tahsili yarıda kaldı, Paris'ten dönünce Türkiye Sosyalist Partisi'nin yayın organı *Gerçek*'te gazeteciliğe başladı (1950). Ardından birkaç defa daha Paris'e gitti, oradaki sanat ve kültür hayatını yakından tanıma fırsatı buldu. Sonraki yıllarda çeşitli aralıklarla *Vatan*, *Demokrat İzmir*, *Yeni Ulus*, *Yeni Ortam*, *Dünya*, *Milliyet*, *Güneş*, *Meydan* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde yazılar yazdı. *Yelken*, *Sanat Olayı* ve *Cönk* dergilerini yönetti. 1959-1962 yılları arasında senaryo yazarlığı ve rejisörlük yaptı. Ali Kaptanoğlu takma adıyla yazdığı, aralarında “Yalnızlar Rihtımı”, “Dişi Kurt”, “Şoför Nebahat”, “Ver Eliyi İstanbul” gibi ünlü filmlerin de bulunduğu on beş kadar senaryosu filme alındı. 1974'te Ankara'da Bilgi Yayınevi'ne yayın danışmanı oldu. 1981'de İstanbul'a yerleşti. “Kartallar Yüksek Uçar”, “Yarın Artık Bugündür” ve “Kurtlar Sofrası” gibi senaryoları TRT'de dizi film olarak gösterildi. Yeni romanlar kaleme alırken eski romanları da yeniden yayımlandı. 15 Ekim 2005'te İstanbul'da öldü.

Kendi çapında şiirler yazan bir baba ile roman meraklısı bir annenin çocuğu olan Attila İlhan daha ilkökul sıralarında şiir, ortaokul sıralarında roman denemeleri kaleme alır, 1940'lı yıllarda ilk şiirlerini yayımlayarak edebiyat dünyasına adım atar. Gençlik döneminde bir yandan aşık ve divan edebiyatı şairlerini okurken diğer yandan başta Nazım Hikmet olmak üzere dönemin genç şairlerini takip eder, ancak “bobstl ve alafranga” bulduğu Garipçiler'i beğenmezdi. Yer yer Anadolu halkının hayatını yansıtan, canlı tabiat tasvirleri ve sıcak söyleyişle Dadaoğlu, Pîr Sultan Abdal ve Nazım Hikmet'ten izler taşıyan

"Cebbaroğlu Mehmed" adlı şiiri 1946 yılı Cumhuriyet Halk Partisi'nin şiir yarışmasında ikincilik kazanınca adı daha geniş bir çevrede duyulur. Paris'te geçirdiği yıllar şiirlerindeki macera duygusu ve isyankâr havanın gelişmesine katkıda bulunur. 1954-1955'te *Mavi* dergisi etrafında bir araya getirdiği bir grup gençle birlikte, Nazım Hikmet çizgisinde daha yeni yeni şekillenmekte olan toplumcu şiiri baltaladıkları gerekçesiyle Garipçiler'e savaş açar.

Şiir hayatında bir dönüm noktası kabul edilen *Sisler Bulvarı* (1954) toplumcu damarı içinde taşımakla beraber yalnızlık duygusu, yolculuk, ayrılık, sarhoşluk, avarelik, aşk ve ölüm temaları etrafında yoğun bir hayal gücünün beslediği atmosferiyle daha sonraki yıllarda İkinci Yeni içinde yer alacak Turgut Uyar ve Cemal Süreya gibi birçok şairi de etkiler. Ardından yayımladığı *Yağmur Kaçağı*, *Ben Sana Mecburum* ve *Belâ Çiçeği* hep *Sisler Bulvarı*'ndaki konuların zenginleştirilmesinden oluşur. Zaman içinde Türk şiirinde kendine özgü bir söyleyiş tarzı gerçekleştirmesine rağmen şiir dünyasının Marksizm'den Kemalizm'e, hümanizmden varoluşçuluğa, cinsellik ve eşcinselliğe kadar çok geniş bir yelpazede ve oldukça kaypak bir zeminde dolaştığı dikkati çeker. Ancak o Garipçiler gibi, şiiri toplumcu anlayıştan uzaklaştıran İkinci Yeni şairlerini de şematik şiirler yazan bir kısım toplumcu şairleri de eleştirmekten geri durmaz. 1960'lı yıllardan sonra yine toplumcu gerçekçilik adına İkinci Yeni'ye karşı çıkan şair, *Yasak Sevişmek*'te yer alan şiirlerinde doğrudan doğruya divan şiiri estetiğine yönelir. Divan şiirinin özellikle bir âhenk unsuru olarak ses ve mazmun zenginliğinden yararlanıp kaleme aldığı şiirlerde gazel, şarkı ve müstezad gibi nazım şekillerinden ve onların kafiye düzeninden faydalandığı dikkati çeker. Divan şiiriyle benzerlik sadece beyit çerçevesindedir. Divan ve halk şiiri etkisi taşıyan şiirlerinde ulusal bir birleşim gerçekleştirmek amacındadır.

Attila İlhan, bir romancı olarak daha çok Osmanlı Devleti'nin çöküş yıllarından başlayarak 1960'lara kadar uzanan bir dönem konu alan, "nehir roman" olarak adlandırılabilir eserlerinde belli bir bakış açısıyla devrin ekonomi, toplum ve siyaset meselelerini ele alıp irdeler. Geniş bir kültür birikimine sahip olan yazar, bir kısım romanlarıyla fikir yazılarında solculuğu Atatürkçülük zemininde bir temele oturtmaya gayret etmiş, Marksizm'le Mustafa Kemal inkılabları arasında paralellik

kurmaya çalışırken çağdaşlaşmanın Türk toplumuna yanlış bir şekilde Batılılaşmak diye dayatıldığını ileri sürmüştür. Birçok yazısında modernleşmeyle Batılılaşma'nın farklı şeyler olduğunu ısrarla vurgulamıştır. Millet olarak gelişmemizin kişiliğimizi ve tarihsel köklerimizi inkâr etmeden sağlanabileceği düşüncesindedir. Toplumcu temele dayanan sanatın da mutlaka Atatürk ilkelerine bağlı yerli bir birleşimle gerçekleştirilebileceğini hayati boyunca savunmuştur. Şiirlerinde ve özellikle romanlarında halkın konuştuğu Türkçe ile yazmaya özen gösteren Attila İlhan, romanlarında anlatımı yeknesaklıktan kurtarmak için zaman zaman Türkçe'nin klasik cümle yapısını tersine çevirdiği de görülür. Şiiri ise mırıldanarak değil mutlaka yüksek sesle okunabilecek bir metin şeklinde değerlendirir. Şiir ve romanları yanında bir kısım Batılı şair ve yazarlardan çeviriler de yapmış, "Ben Sana Mecburum" adıyla seçme şiirlerinden oluşan bir de kaset / CD doldurmuştur (folk müzik, 1999).

Eserleri. Şiir: *Duvar* (1948), *Sisler Bulvarı* (1954), *Yağmur Kaçağı* (1955), *Ben Sana Mecburum* (1960), *Belâ Çiçeği* (1962), *Yasak Sevişmek* (1968), *Tutuklunun Günlüğü* (1974, TDK Şiir Ödülü), *Böyle Bir Sevmek* (1977), *Elde Var Hüzün* (1982), *Korkunun Krallığı* (1987), *Ayrılık Sevdaya Dahil* (1993). **Roman:** *Sokaktaki Adam* (1954), *Zenciler Birbirine Benzemez* (1957), *Kurtlar Sofrası* (1963), *Bıçağın Ucu* (1973), *Sırtlan Payı* (1974, 1975 Yunus Nadi Roman Armağanı), *Yaraya Tuz Basmak* (1978), *Fena Halde Leman* (1980), *Dersaadet'te Sabah Ezanları* (1981), *Hacı Hanım Vay!* (1984), *O Karanlıkta Biz* (1988), *Yengelin Kışkacı* (hikâye, 1999), *Abbas Yolcu* (gezi, 1957). **Diğer Eserleri:** *Hangi Sol* (1970), *Hangi Batı* (1972), *Faşizmin Ayak Sesleri* (1975), *Hangi Seks* (1976), *Gerçekçilik Savaşı* (1980), *Hangi Sağ* (1980), *Hangi Atatürk* (1981), *Batının Deli Gömleği* (1981), *İkinci Yeni Savaşı* (1983), *Yanlış Kadınlar Yanlış Erkekler* (1985), *Sağım Solum Sobe* (1985), *Ulusal Kültür Savaşı* (1986), *Aydınlar Savaşı* (1991), *Sosyalizm Asıl Şimdi* (1991), *Kadınlar Savaşı* (1992), *Hangi Edebiyat* (1993), *Hangi Laiklik* (1995), *Hangi Küreselleşme* (1997), *Bir Sap Kırmızı Karanfil* (1998), *Ufkun Arkasını Görebilmek* (1999), *Sultan Galiyef: Avrasya'da Dolaşan Hayalet* (2000). **Çeviri:** *Umut* (André Malraux'dan, 1967),

Kantonda İsyân (A. Malraux'dan, 1967), *Çaldı Basel'in Çanları* (Louis Aragon'dan, 1969).

BİBLİYOGRAFYA :

Oktay Akbal, *Şair Dostlarım*, İstanbul 1977, s. 99-104; Zerrin Ankara, *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, Ankara 1996; Öner Cıraoğlu, *Büyük Yolların Haydutu: Fotoğraflarıyla Attilâ İlhan'ın Yaşam Öyküsü*, İstanbul 1997; Yakup Çelik, *Şubat Yolcusu: Attilâ İlhan'ın Şiiri*, Ankara 1998; Sema Özher, *Kaptanın Aynasından Yansıyanlar: Romancı Yönüyle Attilâ İlhan*, Ankara 2003; *Attilâ İlhan Armağanı* (ed. Yakup Çelik), Ankara 2006; Mustafa Kutlu, "İlhan, Attilâ", *TDEA*, IV, 363-365; Selim İleri, "İlhan, Attilâ", *DBİst.A*, IV, 156-157.



ABDULLAH UÇMAN

İLİM YAYMA CEMİYETİ

Türkiye'de eğitim ve öğretimi desteklemek amacıyla
1951 yılında
İstanbul'da kurulan cemiyet.

Demokrat Parti'nin 14 Mayıs 1950 tarihinde iktidara gelmesinden sonra 1951'de yedi ilde ortaokul seviyesinde dört yıllık İmam-Hatip okulları öğretime başladı. Bunlardan biri olan İstanbul İmam-Hatip Okulu'na bugün (2015) Şehzadebaşı'nda İlim Yayma Yurdu'nun yerinde bulunan harabe durumundaki eski Zeyrek Ortaokulu tahsis edilmekle birlikte herhangi bir maddî tahsisat ayrılmadığından bazı iş adamları bu binayı satın alıp tamir ettirdiler. Ardından okulun kurucu müdürü Celâl Hoca'nın (Mahmut Celâlettin Ökten) öncülüğünde altmış sekiz hayır severin desteğiyle 11 Ekim 1951 tarihinde İlim Yayma Cemiyeti kuruldu. Cemiyetin ilk faaliyeti okulun 17 Ekim 1951'de hizmete açılmasını sağlamak oldu. Yine cemiyet tarafından Şehremini'deki eski halkevi binası onarılarak İmam-Hatip Okulu öğrencileri için yurda dönüştürüldü.

İlim Yayma Cemiyeti'nin ilk başkanı, 1923 Lozan Antlaşması'nda İsmet İnönü'nün maiyetinde kâtip üye olarak bulunan avukat Seniyyüddin Başak'tır. Onun başkanlığındaki ilk yönetim kurulunda Yusuf Türel, Cemal Karabekir, Vehbi Bilimer, Hüsnü Bayer, Nazif Çelebi, Hulusi Topbaş, Mustafa Doğanbey, Vehbi Çıkrıkçoğlu, Rahmi Köseoğlu, Ali Sünnetçioğlu, Cemalettin Tunç, Ahmet Hamit Çağıl, Nuri Evren ve Mazhar Sündüs yer almaktaydı (kurucuların listesi için bk. Kavalcı, s. 33-34, 120-123). Başlangıçtan günümüze (2015) kadar cemiyetin genel başkanlığı yapan şunlardır: Seniyyüddin Başak (1951-1953, 1955-1959), M. Mazhar Veziroğlu (1953-1955), Rahmi Köseoğlu